

«UNA LECTURA DE LA PERIFÈRIA URBANA: El cas del Baix Llobregat a Barcelona»

MIQUEL ROA

Arquitecte i Professor d'Urbanisme
a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona

Í N D E X

1. El nou debat europeu sobre perifèries metropolitanes.
2. Identitat urbana del Baix Llobregat.
3. Les relacions Baix Llobregat-Barcelona.

El present article té com a objecte posicionar-se respecte de l'actual debat europeu sobre perifèries metropolitanes. Aproximació que es farà des de reflexions més generals referides al propi contingut del debat, així com també des d'una lectura més pròxima del Baix Llobregat dins l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

1. EL NOU DEBAT EUROPEU SOBRE PERIFÈRIES METROPOLITANES

- 1.1. A Europa, el debat sobre les perifèries metropolitanes està ocupant un primer pla en el panorama de la cultura urbanística. Primer,

«Banlieues 89», després «Villes et banlieues». Debats com els de «Costruire la periferia» a Milà, o com «La Première rencontre européenne des villes en banlieue» a Brussel·les. Molta lletra impresa a les revistes d'urbanisme i als diaris. Tot són indicadors de la modernitat del tema.

Si, a la dècada dels seixanta, la discussió era: «A la perifèria li manca dotació terciària i d'equipaments, que és necessari assumir amb Centres Dotacionals», la discussió nascuda a la segona meitat dels vuitanta té els següents tòpics de referència: «Les actuals perifèries metropolitanes són les ciutats que nosaltres hem construït, on hi viu el 80 % de la població urbana; població que es manifesta majoritàriament favorable a les condicions de vida de la perifèria enfront del centre de la ciutat; a les ciutats de perifèria, però, els manquen dos valors essencials: la qualitat formal i la identitat pròpia».

Les respostes fàcils per tal d'assumir aquests dos valors són:

- Les perifèries metropolitanes han d'assumir la qualitat formal de les ciutats que les han originat.
- Cal una política «de campanar» de les ciutats de perifèria davant dels intents de fagocitació per part de la ciutat central.

Aquestes dues respostes, simplistes i contradictòries entre si, són a la base de moltes posicions preses en aquest debat.

- 1.2. Tot i estar d'acord amb aquests objectius generals d'assumir una major qualitat formal i una identitat més precisa per part de les perifèries, creiem que cal ser conscients en primer lloc de les distorsions que la pròpia cultura urbanística introdueix en aquest tema. Tots sabem que la perifèria té especificitats morfològiques i estructurals importants respecte de les ciutats centrals, però encara no sabem entendre-la si no és com a contraposició a la ciutat central. La crítica al racionalisme ha estat una crítica global a les perifèries modernes. Les inèrcies, respecte de la concepció de l'espai urbà, que han generat les ciutats centrals dificulten la comprensió d'una perifèria no viscuda pels agents productors de cultura sobre la ciutat. Les subcultures de la crisi i de la seguretat han fet créixer els valors de les eixamples urbanes de primers de segle. Aquestes mateixes subcultures presenten els polígons residencials més que com a signe d'un progrés econòmic i social, com una trista anècdota

històrica fruit d'immigracions massives que van produir uns desequilibris territorials que de cap manera ja no es tornaran a repetir.

La juxtaposició de teixits de naturalesa diversa, les «zones de guaret» urbà, els espais buits sense conformació ni ús precís, es presenten als qui *desconeixen les essències urbanes i territorials de les perifèries* (a molts dels agents productors de cultura sobre la ciutat) com a laberints incomprensibles, que generen inseguretat i que es resisteixen a l'aplicació dels patrons ambientals que es viuen des de la ciutat central.

Després de setanta anys que la pintura va assumir el «collage» com a patró compositiu modern —com la «perspectiva» ho fou durant el Renaixement—, la cultura urbana té un caminar lent i paquidèrmic en la comprensió d'aquest mateix patró compositiu pel que fa a les perifèries urbanes. La «perspectiva» continua donant més seguretat.

A aquests problemes culturals de tipus general s'hi afegeixen uns altres derivats de la pròpia cultura urbanística. Des dels anys setanta, es consoliden a Europa cinc tipus d'intervencions urbanes en les perifèries metropolitanas:

Intervencions sectorials per iniciativa del Ens metropolitans; intervencions d'alta centralitat metropolitana que, per la seva dimensió, ja no poden localitzar-se en la ciutat central; intervencions puntuals de reequipament i de requalificació per iniciativa municipal; intervencions de rehabilitació integral de polígons d'habitatges; i intervencions d'extensió i de consolidació urbanes de les ciutats noves.

Aquestes formes molt fragmentades d'intervenció també han segregat la producció cultural de l'urbanisme. Llibres i revistes especialitzades s'ofereixen com a reflex instrumental en relació amb les tipologies d'intervenció que acabem de dir. La perifèria com a globalitat havia deixat de ser objecte d'estudi fins a aquestes incipients iniciatives europees. Creiem que és molt important recuperar un debat més agregat sobre les perifèries urbanes, plantejat d'una nova manera. Es tracta d'analitzar les perifèries no només «per corones», sinó també «per grills». Certament, els «grills» metropolitans corresponen als corredors-valls que donen accés a la ciutat central i que tenen, en general, un domini geogràfic bastant definit, unes connexions de transport amb la ciutat central també molt clares i unes relacions internes (viatges casa-treball o estudi) importants, i també amb el centre de la ciutat, però amb relacions intercorona menors. La problemàtica urbana sol ser també comuna al conjunt de municipis que formen el «grill» metropolità.

2. IDENTITAT URBANA DEL BAIX LLOBREGAT

2.1. En el cas de Barcelona, aquest tema és molt clar. Barcelona no té una primera corona completa: té dues prolongacions a través dels dos rius, les quals —per a comunicar-se entre elles— han de travessar la ciutat central (sense l'ajuda, fins ara, del Segon Cinturó). Aquesta constatació ha produït en els darrers anys un increment de les relacions intermunicipals en el si de les dues prolongacions urbanes i una relació decreixent amb el centre de la ciutat. Les relacions entre les dues prolongacions urbanes tendeixen a ser inexistentes. La identitat geogràfica, el veïnatge de conurbació, l'homogeneïtat de la problemàtica urbana i una clara diferenciació amb la ciutat central i amb la segona corona, defineixen aquests dos «grills» com a àrees d'estudi i de projecte.

2.2. En el cas del Baix Llobregat, els elements d'identitat no solament es refereixen al que podríem anomenar «ecosistema social», sinó que hi ha forts elements que el definirien com a «ecosistema urbà», que tenen la seva raó de ser en el seu especial procés de formació territorial.

Els elements identificadors d'aquest ecosistema urbà, que el distingeixen dels altres situats a l'Àrea Metropolitana de Barcelona (El Vallès, El Maresme...), són, a la nostra manera de veure, els següents:

- a) Una forta identitat geogràfica, definida pels dos rosaris de pobles situats en pendents mitjans, entre el delta i la muntanya, a ambdues ribes del Llobregat.
- b) «Anella perduda» en el procés de formació industrial: La presència relativa del tèxtil en el Baix Llobregat és menor que en la resta de comarques metropolitanes. Podem afirmar que, durant la primera revolució industrial, al Baix Llobregat hi ha poc tèxtil, no es consolida una burgesia local i les eixamples menors —com a forma de creixement urbà— tenen una presència dèbil a la comarca.
- c) La indústria que caracteritza l'actual perfil territorial de la comarca és la que neix seguint les xarxes d'energia elèctrica que, des del Pirineu es dirigeixen a Barcelona per l'eix del Llobregat. En aquest sentit, la «Siemens» de Cornellà, la «Papelera» del Prat i la «Roca» de Gavà serien el paradigma de les ins-

tal·lacions industrials que caracteritzen la comarca en la segona dècada del present segle.

Aquestes tres són, al nostre entendre, les característiques bàsiques que conformen la identitat del Baix Llobregat com a ecosistema urbà.

El processos d'implantació residencial serien més semblants als de les altres zones de l'Àrea Metropolitana de Barcelona:

- Colonització residencial «per onades» des de la N-II, les carreteres provincials i el carrilet.
- Densificació dels teixits residencials pre-industrials.
- Desenvolupament i saturació de petits plans d'alineacions.
- Aparició d'urbanitzacions marginals a l'entorn de les estacions del carrilet.
- Implantació de polígons de primera i de segona generació, com a fenòmens de colonització urbana.
- Densificació dels teixits d'habitatges unifamiliars, passant a ordenança d'eixampla.
- Aparició massiva d'urbanitzacions de segona residència.
- Tercera generació de polígons, de petites dimensions, que depenen de la nova accessibilitat local.

Segons el nostre punt de vista, aquesta seria la seqüència dels processos de transformació urbana que s'han donat en la nostra comarca, anteriorment a la nova democràcia municipal.

3. LES RELACIONS BAIX LLOBREGAT-BARCELONA

La perifèria metropolitana de Barcelona inicia la seva conformació actual a finals dels anys cinquanta.

Les dinàmiques urbanes de Barcelona-ciutat i dels municipis de primera perifèria han estat, en els darrers vuit anys, molt diverses.

Barcelona ha fet una política urbana «centrípeta», de reforç de la seva identitat. A l'inici del mandat democràtic, apareixen a Barcelona unes actuacions pendents, que la majoria de ciutats europees havien resolt ja des de feia una dècada com a mínim. «L'Escorxador», «L'Espanya Industrial», «El Moll de la Fusta»... són transformats en espais pú-

blics sota la direcció política de Pasqual Maragall, amb el sòlid suport d'Oriol Bohigas i amb la col·laboració d'arquitectes de prestigi reconegut.

L'èxit de l'operació olímpica culmina aquest procés. Barcelona és, avui per avui, la ciutat amb més prestigi urbà de tot Europa. A partir d'aquest moment, Barcelona es veu obligada a una política centrífuga. Les grans operacions interiors ja estan fetes o a punt de fer-se. Qualsevol iniciativa de futur, amb fort impacte urbà, passarà per l'actuació en la primera corona.

La dinàmica urbana de la primera corona (almenys per la banda del Baix Llobregat, que és la que millor conec) ha tingut clarament dues fases:

- a) Fase d'urbanització i reequipament: carrers, col·legis, centres socials i esportius i parcs, han estat la seqüència de la inversió pública municipal, coincidint amb el període de crisi que ha significat una inversió gairebé nul·la en infraestructures, habitatges i indústria.
- b) Fase d'inversió pública en infraestructura i d'inversió privada en habitatges i indústria. L'inici de sortida de la crisi ha coincidit amb una primera maduració urbana del període anterior i amb un canvi important en l'actuació urbana.

En la primera fase s'ha donat un interessant esforç polític i cultural per la definició del nou espai públic a l'interior dels municipis, esforços —aquí també— de naturalesa «centrípeta» per a cada municipi.

En la segona fase s'està fent també un esforç per aconseguir un bon nivell d'urbanitat de les noves infraestructures (autovia del litoral, Segon Cinturó de Ronda, etc...) i per modelar, amb qualitat i adequació als teixits veïns, les noves intervencions residencials i industrials.

L'únic fòrum de debat polític i cultural d'aquestes actuacions és la Corporació Metropolitana de Barcelona, que està jugant l'important paper d'interrelacionar el conjunt d'iniciatives municipals i de la pròpia C.M.B.

Creiem que cal aprofundir en l'anàlisi i en el debat sobre l'actuació urbana en la perifèria de Barcelona i, en aquest sentit, estem treballant en una exposició que tindrà com a base de reflexió tota l'obra pública feta en aquests darrers anys per iniciativa local i estatal, i el conjunt de projectes de futur. Esperem que, per a la tardor que s'acosta, puguem tornar-nos a reunir per debatre, sobre bases més concretes, sobre el futur del conjunt metropolità i, en particular, sobre la perifèria del Baix Llobregat.